

Qocayeva Leyla Adil qızı,

Bakı Dövlət Universitetinin Cinayət hüququ, cinayət prosesi, kriminalistika və məhkəmə ekspertizası kafedrasının II kurs magistrantı

E-mail: adil2002a@icloud.com

UOT 343.23:34

DOI: <https://doi.org/10.30546/2218-9130.045.2026.385>

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI VƏ XARİCİ ÖLKƏLƏRİN PRAKTİKASINDA TƏQSİRİN İKİ FORMASI İLƏ TÖRƏDİLMİŞ CİNAYƏTLƏRİN HÜQUQİ TƏHLİLİ

Açar sözlər: təqsirin iki forması, nəticə səbəbi ilə ağırlaşdırılmış cinayətlər, qəsd və ehtiyatsızlıq, roman-german hüquq sistemi, müqayisəli hüquq, məhkəmə təcrübəsi.

Ключевые слова: преступления с двумя формами вины, преступления, отягчённые наступлением последствий, умысел и неосторожность, романо-германская правовая система, сравнительное право, судебная практика.

Keywords: two forms of guilt, result-aggravated crimes, intent and negligence, romano-germanic legal system, comparative law, judicial practice.

Məlum olduğu kimi, hər hansı bir ölkənin hüquq sistemi məhz həmin ölkənin sosial-iqtisadi, siyasi, milli, tarixi ənənələrinin, həmçinin əhalinin əxlaq dəyərləri, ictimai inkişaf səviyyəsi və hüquqi düşüncə tərzinin təsiri altında formalaşır və öz xüsusi spesifikasiyi ilə səciyyələnir. Bununla belə, ayrı-ayrı ölkələrin hüquq sistemlərinin dərinədən öyrənilməsi onların arasında ümumi cəhətlərin mövcudluğu-

nu üzə çıxarmışdır. Hüquq sistemlərinin ümumi cəhətlərinin olması onların müəyyən hüquq ailələrində birləşməsinə şərtləndirir. Əlbəttə ki, hüquq sistemlərinin vahid hüquq ailələrində birləşməsi onların tam eyniliyini ifadə etmir. Hər bir hüquq sistemi ümumi xüsusiyyətlərlə yanaşı, özünəməxsus fərqləndirici əlamətlərə malikdir.

Müasir hüquq ədəbiyyatında ümumqəbul olunmuş təsnifata əsaslanaraq 4 əsas hüquq ailəsinə qeyd edə bilərik: roman-german, anqlosakson, dini-hüquqi və ənənəvi hüquq sistemləri. Roman-german hüquq sisteminin xüsusiyyətləri qismində hüququn başlıca mənbəyi kimi qanunların çıxış etməsi, yazılı konstitusiyanın mövcudluğu, hüququn sahələr üzrə sistemləşdirilməsi, qanunvericiliyin məcəllələşdirilməsi, adət, doktrina və məhkəmə praktikasının əlavə mənbə rolu oynaması və s. göstərmək olar. Bu hüquq sistemi çox geniş coğrafi əraziləri əhatə edir, belə ki, onun tərkibinə bir sıra Avropa ölkələri, keçmiş Sovet respublikaları, Latın Amerikasının ölkələri və s. daxildir. Roman-german hüquq ailəsinə daxil olan dövlətlərin qanunvericiliklərinin ümumi mənə etibarilə bir-birinə bənzər şəkildə tərtib olunduğunu müşahidə etmək mümkündür.

Azərbaycan Respublikası postsovet ölkələrindən biri olduğundan AR qanunvericiliyi, belə demək mümkündürsə, Rusiya qanunvericilik modelinin üzərində qurulmuşdur. Ümumilikdə postsovet ölkələrinin böyük əksəriyyəti roman-german hüquq ailəsinə aiddir ki, həmin ölkələrin hüquq sistemləri klassik kontinental hüquq sistemindən bir sıra xüsusiyyətlərə görə fərqlənir. Bu xüsusiyyətlərə sovet hüququnun təsiri, bəzi ölkələrdə presedent hüququnun əhəmiyyətinin artması və s. misal göstərə bilərik. Buna baxmayaraq, eyni hüquq ailəsinə daxil olan ölkələrin hüququnda və həmçinin hüquq terminologiyasında olan ümumi bənzərlik müqayisəli hüquqda bizə yol göstərir. Elə bu səbəbdəndir ki, təqsir, təqsirin formaları, təqsirə görə məsuliyyət məsələlərini araşdırarkən Azərbaycan hüquq sisteminin də daxil olduğu roman-german hüquq ailəsinə aid olan digər ölkələrin qanunvericiliyi ilə müqayisəli təhlilə üstünlük verilməsi daha məqsədəuyğundur.

Almaniyanın Strafgesetzbuch (qısaca StGB) adlanan əsas cinayət qanunu hansı əməllərin cinayət hesab olunması, cinayət məsuliyyətinin əsasları, cəza növləri, cinayət tərkibləri kimi məsələləri tənzimləyir. Almaniya cinayət qanunvericiliyi schuldprinzip adlanan təqsir prinsipi əsasında qurulmuşdur. Schuldprinzip-ə görə, şəxs cinayət məsuliyyətinə yalnız o halda cəlb edilə bilər ki, törədilmiş əməl həmin şəxsə fərdi qaydada aid edilə bilsin. Qısaca, schuldprinzip – təqsirə görə məsuliyyət prinsipidir. Bu prinsip kollektiv məsuliyyəti istisna edir, yalnız nəticəyə və ictimai vəziyyətə görə məsuliyyət müəyyən edilməsinin qarşısını almaqla fərdin hüquqlarını qoruyur və ədalətli cəza təyin edilməsini təmin edir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 63-cü maddəsi və Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (CPM) 21-ci maddəsində öz təsbitini tapmış “təqsirsizlik prezumpsiyası” anlayışına Almaniya cinayət qanunvericiliyində də rast gəlirik. Strafgesetzbuch-da da qeyd olunur ki,

təqsiri sübuta yetirilənədək hər bir şəxs təqsirsiz hesab olunur, təqsiri sübut etmə vəzifəsi isə ittiham tərəfinin üzərinə düşür.

Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində olduğu kimi, Almaniya Cinayət Qanununda da təqsirin əsas iki forması fərqləndirilir: qəsd (vorsatz) və ehtiyatsızlıq (fahrlässigkeit). Alman hüququnda təqsirin iki forması ilə törədilmiş cinayətlər §18 StGB-da “Erfolgsqualifizierte Delikte” anlayışı ilə ifadə olunur və bu termin “nəticə ilə ağırlaşdırılmış cinayətlər” kimi tərcümə edilir. Adı çəkilən maddənin məzmunu belədir: “Əgər qanun törədilmiş əmələ görə baş verən xüsusi nəticə ilə bağlı daha ağır cəza nəzərdə tutursa, həmin nəticəyə görə şəxs yalnız o halda məsuliyyət daşıyır ki, ona bu nəticə ilə bağlı **ən azı ehtiyatsızlıq** iradı tutula bilsin” [7]. Burada biz Türkiyə Cümhuriyyətinin əsas cinayət qanunu olan Türk Cəza Qanunu arasında bənzərlik müşahidə edirik. Belə ki, Türk Cəza Qanununun 23-cü maddəsi “Nəticə səbəbi ilə ağırlaşdırılmış cinayətlər” adlanır.

Almaniya Cinayət Qanununun xüsusi hissəsi nəticə səbəbi ilə ağırlaşdırılmış cinayətlər mühüm yer tutur və bu institut geniş normativ tənzimləmə ilə xarakterizə olunur. Yaralama (§226, §227), tərk etmə (§221/2,3), azadlığın məhdudlaşdırılması (§239/3,4), təhdid (§240/4), daşqına səbəb olma (§313/2), zəhər qatma (§314/2) cinayətlərinin nəticə səbəbi ilə ağırlaşdırılmış formaları buna bir neçə nümunədir. Cinayət Məcəlləsinin §18-ci maddəsinə əsasən, bu kimi hallarda qəsd və ehtiyatsızlıq kombinasiyasının tətbiq olunduğunu söyləmək mümkündür.

Almaniya hüquq doktrinasında qeyd olunur ki, nəticə ilə ağırlaşdırılmış cinayət qəsdən və ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin birləşməsindən ibarətdir. Bu səbəbdən bu cinayətlər “qəsd-ehtiyatsızlıq kombinasiyası” kimi də adlandırıla bilər. Almaniya təqsirin iki forması ilə törədilmiş cinayətlərə dair məsələlərin həlli ilə daha yaxından tanış ola bilmək üçün bu məsələ

ilə bağlı bir neçə nümunənin nəzərdən keçirilməsi zəruridir. Alman hüquq mənbələrindən birində aşağıdakı nümunə göstərilir:

D şəxs yoldan keçən O-nun qarşısını kəsərək ona tapança doğruldur və ən kiçik müqavimət göstərərsə onu öldürəcəyini deyərək onun çantasını alır. Baş verən hadisədən qorxu və həyəcan keçirən O infarkt keçirir və hadisə yerində ölür. Bu halda əsas cinayət **§249 StGB (quldurluq)** hesab olunur və D bunu qəsdən törətmişdir. Lakin O-nun ölümünü D istəməmişdir; bu, onun əməlindən irəli gələn **arzuolunmayan əlavə nəticədir**. Nəticə ilə bağlı ona yalnız ehtiyatsızlıq iradə tutula bilər. Beləliklə, burada **§249 StGB (quldurluq)** ilə **§251 StGB (quldurluq nəticəsində ölüm)** maddələrinin məcmusu mövcuddur. Nümunədən göründüyü kimi, bəzi hallarda həm nəticə ilə ağırlaşdırılmış cinayət, həm də cinayətin tövsif olunmuş forması mövcud ola bilər [8].

Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin 27-ci maddəsində təqsirin iki forması ilə törədilmiş cinayətlər belə tənzimlənmişdir: “Əgər cinayətin nəticəsi qəsdən törədilmiş əməldən sonra ehtiyatsızlıq nəticəsində baş vermişdirsə, belə cinayət təqsirin iki forması ilə törədilmiş sayılır” [5].

Təqsirin iki forması ilə törədilmiş cinayətlərin təsnifatı problemi müasir hüquq elmində ən kəskin problemlərdən biri hesab olunur. L.L. Kruqlikov qeyd edir ki, təsnifatın rolu hər hansı bir hadisə haqqında təsəvvürləri sistemləşdirmək, onun dərk edilməsinə kömək etmək və bu barədə bilikləri dərinləşdirməkdən ibarətdir. A.Q. Bezverxov isə bildirir ki, “qanunveradıcılıq üçün təsnifatın əhəmiyyəti Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində cinayət-hüquqi qadağalar sisteminin hüquqi baxımdan mükəmməl şəkildə qurulmasında ifadə olunur, hüquq tətbiq edənlər üçün isə onun əsas vəzifəsi baxılan cinayətlərin düzgün qiymətləndirilməsinə kömək etməsi, yəni onların tövsifi prosesini asanlaşdırmaqdır” [6].

Rusiya hüquq doktrinasında qeyd olunur ki, təqsirin iki forması ilə törədilmiş cinayətlərdə şəxs qəsdən müəyyən hərəkət edir, lakin bu hərəkət nəticəsində ehtiyatsızlıqdan daha ağır nəticə baş verir. Məsələn: şəxs başqa birini qəsdən döyür, lakin zərbələr nəticəsində zərərçəkmiş şəxs ölür. Başqa bir misal: şəxs atəş açmaqla başqa bir şəxsə zərər yetirmək istəyir, lakin ehtiyatsızlıqdan ölüm hadisəsi baş verir. Bu kimi hallarda şəxs adam öldürmə niyyəti ilə hərəkət etmir, amma ehtiyatsızlıq nəticəsində ölüm baş verir. Deməli, əməl özündə iki təqsir formasını birləşdirir: əsas hərəkət – qəsdən, nəticə – ehtiyatsızlıqla.

Təqsirin iki forması ilə törədilən cinayətlər adətən ikili struktur daşıyır: 1. Əsas tərkib – qəsdən törədilmiş cinayət (məsələn, qəsdən sağlamlığa zərər vurma); 2. Əlavə nəticə – ehtiyatsızlıqla törədilmiş ağır nəticə (məsələn, ölüm və ya ağır bədən xəsarəti). Bu cür cinayətlər Rusiya qanunvericiliyində, adətən, “ağır nəticə ilə nəticələnən cinayətlər” kimi tənzimlənir (məsələn, RF CM-in 111.4, 131.4, 123.3, 211.2-ci maddələri).

Təqsirin iki forması ilə törədilmiş cinayətlərdə qəsd və ehtiyatsızlıq formaları bir-birini tamamlayır, lakin eyni hadisə üzrə müxtəlif səviyyələrdə mövcud olur. Qəsd, şəxsin birbaşa məqsədinə, ehtiyatsızlıq isə həmin məqsədin fəvqündə baş verən nəticəyə aiddir. Psixoloji baxımdan bu, şəxsin nəticənin mümkünlüyünü qabaqcadan görə bilməməsi və ya göstərməli olduğu halda, kifayət qədər diqqət göstərməməsi ilə izah olunur. Təqsirin iki forması ilə törədilən cinayətlərdə məsuliyyət yalnız ehtiyatsız nəticə ilə məhdudlaşmır. Belə hallarda şəxs həm qəsdən törətdiyi əmələ, həm də ehtiyatsızlıqla doğurduğu nəticəyə görə cavabdeh sayılır. Qanunvericilik və məhkəmə təcrübəsində əsas məsələ, şəxsin nəticəyə münasibətini düzgün müəyyən etməkdir. Əgər şəxs nəticəni arzu edibsə, bu cinayət əməli qəsd kimi; əgər nəticəni arzu etməyib,

lakin qabaqcadan görüb, qarşısını almağa ümid edibse, bu əməl ehtiyatsızlıq kimi təvəssif olunur. Məsələn: qəsdən xəsarət yetirərək ölümə səbəb olmuş şəxs, ölüm hadisəsinin baş vermə ehtimalını bilib və buna baxmayaraq hərəkət etmişsə – bu, artıq dolaylı qəsd sayılır. Əgər ölümün baş verəcəyini görməli olduğu halda görməmişdirsə və ya görmüş olsa belə, qarşısını almaq üçün lazımi ehtiyat tədbirlərini həyata keçirməmişdirsə, bu halda əməl təqsirin iki forması ilə törədilmiş cinayət kimi təvəssif olunur. Təqsirin iki forması ilə törədilən cinayətlər cinayət hüququ sistemində mühüm yer tutur, çünki onlar şəxsin daxili münasibətinin qarışıq təbiətini əks etdirir. Bu, həm subyektiv tərəfin psixoloji dərinliyini, həm də obyektiv nəticələrin mürəkkəbliyini göstərir. Belə cinayətlərdə məsuliyyətin sərhədləri dəqiq müəyyən edilməlidir: şəxs yalnız o nəticəyə görə məsuliyyət daşıyır ki, o, öz ehtiyatsız davranışı ilə doğurmuşdur; daha ağır və ya təsadüfi nəticələr üçün məsuliyyət daşımır.

Rusiya Federasiyası Ali Məhkəməsinin qərarlarında qeyd olunur ki: “Əgər şəxs zərərçəkmişə qarşı qəsdən zor tətbiq edib, lakin ölüm nəticəsini istəməyib və onu qabaqcadan görə bilməyibsə, əməl təqsirin iki forması ilə törədilmiş cinayət sayılır.” Bu kimi hallar adətən “qəsdən zərər yetirmə, ehtiyatsızlıqla ölümə səbəb olma” kimi təvəssif olunur. Beləliklə, təqsirin iki forması ilə törədilən cinayətlər – şəxsin davranışında həm qəsd, həm də ehtiyatsızlığın elementlərinin birləşdiyi hallardır. Bu cür cinayətlərdə şəxs əsas əmələ görə qəsdən, lakin nəticəyə görə ehtiyatsızlıqla məsuliyyət daşıyır. Bu anlayış cinayət hüququnun subyektiv tərəfinin dərin tədqiqi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir və cinayət məsuliyyətinin fərdiləşdirilməsi prinsipinin reallaşmasına xidmət edir.

2005-ci il Türk Cəza Qanunu nəticə səbəbi ilə ağırlaşmış cinayətləri ümumi hissənin 23-cü maddəsində açıq şəkildə tənzimləmişdir: “Bir əməlin qəsd ediləndən daha ağır və ya başqa

bir nəticənin yaranmasına səbəb olması halında, şəxsin bu nəticəyə görə məsuliyyətə cəlb olunması üçün həmin nəticə baxımından ən azı ehtiyatsızlıqla hərəkət etmiş olması lazımdır”. Bu tənzimləmə, demək olar ki, Almaniya Cinayət Məcəlləsinin 18-ci maddəsinin tərcüməsidir.

Türkiyə cinayət qanunvericiliyində “nəticə səbəbi ilə ağırlaşmış cinayət” termini sadəcə termin olmaqdan daha çox, anlayışa verilmiş bir tərif təsiri bağışlayır. Həqiqətən də, bu terminə diqqət yetirdikdə, əməlin ikinci bir nəticə doğurduğunu və məhz bu ikinci nəticəyə görə şəxsin məsuliyyətinin ağırlaşdığını anlamaq çətin deyil.

Ümumiləşdirilmiş şəkildə demək olar ki, **nəticə səbəbi ilə ağırlaşmış cinayət**, qəsdən törədilən əsas cinayətlə yanaşı, əvvəlcədən nəzərdə tutulmayan daha ağır və ya başqa nəticələrin baş verməsi ilə bağlı məsuliyyət yaradan **qarışıq xarakterli cinayətlərdir**.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (CM) 24-cü maddəsində təqsirin yalnız 2 formasının (qəsd və ehtiyatsızlıq) adı çəkilir. Təqsirin iki forması ilə törədilmiş cinayətlər (qarışıq təqsir forması) məsələsi isə həmin məəcəllənin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş bəzi ayrı-ayrı cinayət tərkiblərinin təvəssifedici əlamətlərindən irəli gəlir. Azərbaycan Respublikası məhkəmə təcrübəsində təqsirin iki forması ilə törədilən cinayətlər sırasında ən çox rast gəlinən cinayət tərkibləri kimi CM-in 126.3-cü maddəsi (qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma əməlinin ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olması), 263-cü maddəsi (yol hərəkəti və ya nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının pozulmasının ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin (və ya şəxslərin) sağlamlığına az ağır, ağır zərər vurulmasına və ya onun (onların) ölümünə səbəb olması), 263-1-ci maddəsi (yol hərəkəti və ya nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarını sərxoş halda və ya nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququ olmayan şəxs tərəfindən pozma əməlinin ehtiyatsızlıqdan

zərərçəkmiş şəxsin (şəxslərin) sağlamlığına az ağır, ağır zərər vurulmasına və ya onun (onların) ölümünə səbəb olması) göstərilə bilər.

Törədilmiş cinayət əməllərini tövsif edərkən təqsirin formasının müəyyən edilməsi çox böyük əhəmiyyət daşıyır. Təqsirin formasının düzgün müəyyən edilməsi ədalətli qərar qəbul edilməsinə birbaşa zəmin hazırlayır. Təqsir formaları bir-birlərindən çox incə nüanslara görə fərqləndiyindən, onların düzgün müəyyən edilməsi məsələsi məhkəmə orqanlarından xüsusi peşəkarlıq tələb edir.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Bülletenində mövzumuzla bağlı olan CM-in 126.3-cü maddəsinin tətbiqini aydın şəkildə izah edən bir nümunə göstərilmişdir. Bülletəndə qeyd edilir ki, təqsirləndirilən şəxs tərəfindən zərərçəkmişin sağlamlığına ağır zərər qəsdən yetirildikdə, lakin iş üzrə toplanmış sübutlarla sonuncunun ölümü kimi nəticəyə münasibətdə qəsdin mövcud olması müəyyən edilmədikdə törədilmiş əməl Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 126.3-cü maddəsi ilə tövsif edilir. Göstərilən cinayət işinin halları isə aşağıdakılardan ibarətdir: [4]

Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsinin 13 aprel 2018-ci il tarixli hökmü ilə təqsirləndirilən şəxs CM-in 120.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayəti törətməkdə təqsirli bilinib, 13 (on üç) il müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmişdir, ona görə ki, o, atasının ona zəng edərək əvvəllər mübahisəli olduqları zərərçəkmiş şəxsin onun ailə üzvlərinə qarşı nalayiq ifadələr işlətdiyini bildirməsinə görə zərərçəkmişin cavabını vermək üçün onu bağa çağırmış və o, həmin gün bağa gələrək zərərçəkmişin həqiqətən də onun atasının və ailə üzvlərinin ünvanına qarşı nalayiq ifadələr işlədərək təhqir etdiyini görüb, sonuncunun üzərinə hücum etmiş, orada olan zərərçəkmişin 3 nəfər tanışını onun qarşısını kəsərək zərərçəkmişin üzərinə getməyə qoymamış, sonuncu isə onun və

atasının ünvanına nalayiq söyüşlər söyüb təhqir etməkdə davam etdiyindən zərərçəkmişdən qisas alıb qəsdən öldürmək qərarına gələrək bu niyyətlə durduğu yerin yaxınlığından daşı götürüb zərərçəkmişə öldürmək məqsədilə baş nahiyyəsi istiqamətində atmış, lakin daş zərərçəkmişdən yan keçərək yerə düşmüşdür. O, zərərçəkmişin ona qarşı nalayiq ifadələrini davam etdirdiyini görüb cinayət əməllərini davam etdirməklə sonuncunu qəsdən öldürmək niyyətini başa çatdırmaq üçün öz əməlinin ictimai təhlükəli olduğunu dərk edərək, onun ictimai təhlükəli nəticələrini qabaqcadan görüb bunları arzu etməklə ikinci dəfə yoldan daş götürüb ətrafda olan şəxslərin qarşısına keçərək özündən təqribən 5 metr aralıda ayaq üstə dayanmış zərərçəkmişin baş nahiyyəsinə, yəni həyat üçün vacib olan orqanına istiqamətləndirib ataraq, sonuncuya onun ölümünə səbəb olan həyat üçün təhlükə törətdiyindən sağlamlığa ağır zərər vurma əlamətlərinə malik olan başın küt travması nəticəsində baş – beyin toxumasına qansızmadan ibarət bədən xəsarəti yetirməklə, onu qəsdən öldürmüşdür. Sumqayıt Apelyasiya Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasının qərarı ilə təqsirləndirilən şəxs və onun müdafiəçisi tərəfindən verilmiş apelyasiya şikayətləri təmin edilməmiş, Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsinin 13 aprel 2018-ci il tarixli hökmü dəyişdirilmiş, məhkumun əməli CM-in 120.1-ci maddəsindən 126.3-cü maddəsinə tövsif edilmiş, həmin maddə ilə məhkuma 10 (on) il 6 (altı) ay müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin edilmiş, onun cəzasını ümumi rejimli cəzaçəkmə müəssisəsində çəkməsi qərara alınmış, qalan hissədə hökm dəyişdirilmədən saxlanılmışdır.

Həmin qərardan məhkum və zərərçəkmiş şəxsin hüquqi varisi (həyat yoldaşı) kassasiya şikayətləri vermişlər. Məhkum kassasiya şikayətini onunla əsaslandırırmışdır ki, məhkəmələr tərəfindən sübut etməyə dair cinayət-prosessual normaların tələbləri pozulmuş, o cümlədən şahidlər təzyiq

altında ifadələrini dəyişdirməyə məcbur edilmiş, məhkəmə-tibbi ekspertizası zamanı meyitin daxili müayinəsi aparılmadığı üçün zərərçəkmiş şəxsin onun atdığı daşın başına dəyməsi, yoxsa ağacdən yıxılması nəticəsində ölməsi aydınlaşdırılmamış, nəticədə onun hərəkətlərində ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olmaqla qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətinin deyil, CM-in 124-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin tərkibi olduğu halda, əməli əsassız və qanunsuz olaraq CM-in 126.3-cü maddəsi ilə tövsif olunmuşdur. Məhkum kassasiya şikayətində göstərilənlərə əsasən Sumqayıt Apelyasiya Məhkəməsinin Cinayət kollegiyasının qərarının ləğv edilməsini, AR qanunlarına müvafiq olaraq əməlinin yenidən qiymətləndirilib, azadlığa buraxılması haqqında ədalətli qərarın qəbul edilməsini xahiş etmişdir. Zərərçəkmiş şəxsin hüquqi varisi kassasiya şikayətini onunla əsaslandırmışdır ki, apelyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən sübutlar düzgün tədqiq edilib – qiymətləndirilməmiş, nəticədə məhkum zərərçəkmiş şəxsi qəsdən öldürdüyü halda, onun əməli əsassız olaraq CM-in 120.1-ci maddəsindən 126.3-cü maddəsinə tövsif edilmişdir. Zərərçəkmiş şəxsin hüquqi varisi kassasiya şikayətində göstərilənləri CPM-in 416.0.15-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halı yaradan pozuntular kimi qiymətləndirərək, həmin əsasla Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət kollegiyasının qərarının ləğv edilməsini, məhkumun əməlinin CM-in 120.1-ci maddəsinə tövsif edilib ona həmin maddədə nəzərdə tutulmuş ən ağır cəzanın təyin edilməsini xahiş etmişdir.

AR Ali Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyası məhkumun və zərərçəkmiş şəxsin hüquqi varisinin kassasiya şikayətlərini CPM-in 419-cu maddəsinin tələbləri baxımından səlahiyyətlərinə aid olan kassasiya müraciətləri kimi görmüş və bu müraciətlərlə əlaqədar Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət kollegiyasının qərarının qanuniliyini və əsaslılığını yoxlayıb, araşdır-

manın nəticələri olaraq aşağıdakıları qeyd etmişdir: Cinayət məsuliyyətinin əsaslarına dair CM-in 3-cü maddəsində təsbit olunmuşdur ki, yalnız həmin Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibinin bütün əlamətlərinin mövcud olduğu əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) törədilməsi cinayət məsuliyyəti yaradır [1]. Bu normanın mənasına görə şəxsin əməlinə konkret cinayət tərkibinin cəhətlərini təşkil edən zəruri əlamətlərin mövcud olub-olmaması barədə nəticəyə gəlmək üçün şəxsə istinad edilən əməlin CM-in Ümumi hissəsinin tələbləri nəzərə alınmaqla Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsinin dispozisiyası ilə müqayisə edilməsi tələb olunurdu. Bu tələb AR Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 244.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 17 mart 2011-ci il tarixli qərarının müddəalarından da irəli gəlirdi. Belə ki, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumunun həmin qərarına görə, cinayətin tövsifi törədilən konkret cinayət əməlinin cəhətləri ilə cinayət hüquq normasının dispozisiyasında nəzərdə tutulan tərkib əlamətləri arasında uyğunluğu müəyyən etməklə, müvafiq prosessual sənəddə öz əksini tapan və cinayət-hüquqi nəticələrə səbəb olan əmələ verilən cinayət hüquqi qiymətdir [3]. CPM-in 139-cu maddəsi bu normada təsbit olunmuş digər hallarla yanaşı, cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməldə cinayətin əlamətlərinin sübutlara əsasən müəyyən edilməsini tələb edirdi. CPM-in 145.1-ci maddəsinə əsasən, hər bir sübut mənsubiyyəti, mümkünlüyü, mötəbərliyi üzrə qiymətləndirilməlidir. Cinayət təqibi üzrə toplanılmış bütün sübutların məcmusuna isə ittihamın həlli üçün onların kifayət etməsinə əsasən qiymət verilməlidir. Cinayət təqibi üzrə toplanmış sübutların kifayət etməsi dedikdə isə, müəyyən edilməli hallar üzrə mümkün sübutların elə bir həcmi nəzərdə tutulur ki, onlar sübut etmə predmetinin (o cümlədən, əməldə cinayət tərkibinin əlamətlərinin olub-olmaması-

nın) müəyyən edilməsi üçün mötəbər və yekun nəticəyə gəlməyə imkan versin (CPM-in 146.1-ci maddəsi) [2]. Məhkumun apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən təqsirli bilindi (onun özünün, eləcə də zərərçəkmiş şəxsin hüquqi varisinin mübahisələndirdikləri) CM-in 126.3-cü maddəsinin dispozisiyasına görə (əsas tərkibi təsbit edən CM-in 126.1-ci maddəsi ilə birlikdə götürülməklə), həmin norma ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olmaqla qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma əməlinə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutmuşdur. Göründüyü kimi, bu cinayət özündə təqsirin hər iki formasını əks etdirməklə, sağlamlığa zərər vurmaya münasibətdə – qəsdən, nəticəyə (zərərçəkmişin ölümünə) münasibətdə isə ehtiyatsızlıqdan törədilmişdir. Məhkumun öz əməlinə şamil olunmasını təklif etdiyi, CM-in 124-cü maddəsində təsbit edilmiş ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətində isə zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olmuş sağlamlığa ağır zərər vurmanın qəsdən yetirilməsi istisna edilir. İş üzrə müəyyən olunmuş faktiki hallardan isə, xüsusilə də hadisə anında zərərçəkmişin məhkumun münaqişəli vəziyyətdə olub qızgın mübahisə etmələrindən, məhkumun zərərçəkmişə atdığı daşın sonuncuya dəyməməsindən sonra da, həm də hadisə yerində olan şəxslərin münaqişəni dayandırmaq cəhdlərinə baxmayaraq təkrarən daş atmasından və ikinci cəhdində daşın zərərçəkmişin başına dəyməsindən, məhz bunun təsirindən onun başında yaranın və həmin nahiyyədə baş beyninə qansızma kimi sağlamlığa ağır zərər vuran xəsarətin əmələ gəlməsindən görünür ki, məhkum zərərçəkmişin sağlamlığına ağır zərəri qəsdən (dolayısı qəsdlə, yəni ağır zərərin vurulmasını birbaşa arzu etməsə də, hərəkətinin belə nəticəyə də səbəb ola biləcəyini (atdığı daşın zərərçəkmişə dəyə biləcəyini) qabaqcadan görməklə və buna şüurlu surətdə yol verməklə) yetirmişdir. Qeyd olunan hallar məhkumun əməlinə CM-in 124-cü maddəsində göstərilən

ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin tərkibinin olması haqqında iddiasının əsassız olduğunu göstərməklə yanaşı, işin digər halları ilə birlikdə götürülməklə zərərçəkmiş şəxsin hüquqi varisinin təqsirkarın əməlinə CM-in 120.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qəsdən adam öldürmə cinayətinin tərkibinin olması, yəni zərərçəkmiş şəxsin ölümündə ifadə olunmuş nəticəyə münasibətdə təqsirkarın qəsdən hərəkət etməsi haqqında iddiasını da təkzib edir. Belə ki, CM-in 25.1-ci maddəsinə görə, şəxsin qəsdən cinayət törətdiyini iddia etmək üçün onun əməlinə birbaşa və yaxud dolayısı qəsd müəyyən olunmalıdır. CM-in 25.2-ci maddəsinə əsasən, şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli olduğunu dərk etmiş, onun ictimai təhlükəli nəticələrini qabaqcadan görmüş və bunları arzu etmişdirsə, bu halda cinayət birbaşa qəsdlə törədilmiş hesab olunur. CM-in 25.3-cü maddəsinin tələblərindən görünür ki, şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli olduğunu dərk etmiş, onun ictimai təhlükəli nəticələrini qabaqcadan görmüş, lakin bunları arzu etməmiş və belə nəticələrin baş verməsinə şüurlu surətdə yol vermişdirsə, bu halda cinayət dolayısı qəsdlə törədilmiş hesab olunur [1]. Lakin hazırkı işdə təqsirkarın baş vermiş nəticəyə (zərərçəkmiş şəxsin həyatdan məhrum edilməsinə) münasibətdə birbaşa və yaxud dolayısı qəsdlə hərəkət etdiyini göstərən heç bir hal müəyyən edilməmişdir. Təqsirkarın sağlamlığa ağır zərər vurmaya münasibətdə qəsdən (dolayısı qəsdlə) hərəkət etməsinin müəyyən edilməsi də avtomatik olaraq zərərçəkmiş şəxsin ölümü kimi nəticəyə münasibətdə də qəsdin mövcud olduğunu deməyə əsas vermirdi. Çünki təqsirkarın atdığı daşın zərərçəkmiş şəxsin başına dəyməsi və bunun nəticəsində sağlamlığa ağır zərər vurulması onun hərəkəti ilə səbəbli əlaqədə olan birincili nəticələndir ki, təqsirkarın hətta qızğın mübahisə və münaqişə şəraitində hərəkətinin (zərərçəkmişə daş atmasının) belə nəticələrə

səbəb ola biləcəyini qabaqcadan görməməsi (müvafiq olaraq da, həmin nəticələrə şüurlü surətdə yol verməməsi) mümkün deyildi. Lakin baş vermiş ölüm – bu məhkumun hərəkətindən (zərərçəkmişə daş atmasından) daha uzaqda dayanan (ikincili olmaqla, daşın başa dəyməsi, başda yaranın və baş beyninə qansızma şəklində ağır zərər vurma kimi ilkin nəticələrdən törəyən) nəticə idi ki, təqsirkarın cərəyan edən hadisə şəraitində həmin nəticəni qabaqcadan görə bilməsi inandırıcı deyildi. Lakin, təqsirkar bütün diqqətini mübahisəyə, o cümlədən zərərçəkmiş şəxsin işlətdiyi nalayiq ifadələrə qarşılıq verməyə yönəltdiyi olmasaydı, yəni lazımi diqqət və ehtiyatlılıq göstərmiş olsaydı, hərəkətinin ikincili nəticəyə də gətirib çıxara biləcəyini (yəni daşın zərərçəkmiş şəxsin başına dəyməsi nəticəsində yaranmış baş beyninə qansızmadan zərərçəkmişin ölümünün törəyə biləcəyini) qabaqcadan görə bilərdi. Bu isə təqsirkarın əməlində zərərçəkmiş şəxsin ölümünə münasibətdə ehtiyatsızlığın cinayətkarcasına etinasızlıq formasının olduğuna dələt edən haldır. Belə ki, CM-in 26.3-cü maddəsinə əsasən, şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını lazımi diqqət və ehtiyatlılıq göstərərək qabaqcadan görməli olduğu və görə biləcəyi halda, onları görməmişdirsə, bu əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində törədilmiş cinayət hesab olunur [1].

Apellyasiya instansiyası məhkəməsinin təqsirkarın zərərçəkmişə sağlamlığa ağır zərər vuran

xəsarəti məhz qəsdən yetirməsinin, bu xəsarətin onun ehtiyatsızlığından zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olmasının müəyyən edilmiş sayılmasına dair qənaəti kassasiya şikayətlərində göstərilənlərin əksinə olaraq, CPM-in cinayət mühakimə icraatında sübutların qiymətləndirilməsi prinsipinin (33-cü maddəsinin) müddəalarına, cinayət mühakimə icraatının digər prinsiplərinə, sübutlar və sübutetməyə dair cinayət-prosessual normaların tələblərinə müvafiq olaraq tədqiq edilmiş sübutlara, o cümlədən təqsirləndirilən şəxsin, şahidlərin ifadələrinə, müvafiq istintaq hərəkətlərinin protokollarına, məhkəmə tibbi ekspertizasının və məhkəmə-bioloji ekspertizasının rəylərinə, digər sübutlara əsaslanır. Odur ki, məhkəmə kollegiyası işin faktiki hallarının müəyyən edilməsi, həmin hallara cinayət qanunu normasının (mübahisələndirilən əməlin hüquqi təsvifi), təqsirləndirilən şəxsin CM-in 126.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayəti törətməkdə təqsirli bilinməsi üzrə apellyasiya instansiyası məhkəməsinin çıxardığı nəticələri şübhə altına almaq üçün heç bir əsas görməmişdir [4].

Nəticə

Beləliklə, müqayisəli hüquqi təhlil və məhkəmə təcrübəsi təsdiq edir ki, təqsirin iki forması ilə törədilmiş cinayətlərdə əsas əmələ münasibətdə qəsd, daha ağır nəticəyə münasibətdə isə ehtiyatsızlıq mövcud olur. Bu hal cinayət əməlinin düzgün təsvifi, ədalətli cəza təyini və məsuliyyətin fərdiləşdirilməsi baxımından həlledici əhəmiyyət kəsb edir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi. – Bakı: Hüquq Yayın Evi, – 2020. – 779 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi: [Elektron resurs]/URL: <https://e-qanun.az/framework/46950>
3. “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 244.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 17 mart 2011-ci il tarixli Qərarı: [Elektron resurs] /URL: <https://constcourt.gov.az/az/decision/204>
4. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Bülleteni: [Elektron resurs] /URL: <https://supremecourt.gov.az/storage/pages/879/bulleten-2020-1.pdf>

5. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ.[Электронный ресурс]/URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/
6. Курсовая работа по дисциплине “Уголовное право” на тему “Преступления с двумя формами вины” Москва [2017]. [Электронный ресурс] /URL: <https://raa.ru/wp-content/uploads/2018/10/Преступления-с-двумя-формами-вины.pdf>
7. Strafgesetzbuch der Bundesrepublik Deutschland (StGB): [Elektron resurs] / <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>
8. [Elektron resurs] /URL: <https://www.juraindividuell.de/pruefungsschemata/das-erfolgsqualifizierte-delikt/>

Годжаева Лейла Адиль гызы,
магистрант II курса по специальности «Уголовное право, уголовный процесс,
криминалистика и судебная экспертиза» юридического факультета
Бакинского государственного университета

РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШЁННЫХ С ДВУМЯ ФОРМАМИ ВИНЫ, В ПРАКТИКЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

РЕЗЮМЕ

В статье институт преступлений, совершённых с двумя формами вины, исследуется в сравнительно-правовом аспекте. В работе анализируется нормативное регулирование и доктринальное толкование данного института в уголовном законодательстве стран романо-германской правовой семьи, в частности Германии, России и Турции. Установлено, что в таких преступлениях по отношению к основному деянию имеет место умысел, а по отношению к более тяжкому последствию — неосторожность, что имеет особое значение при определении уголовной ответственности.

В статье также на основе уголовного законодательства и судебной практики Азербайджанской Республики рассматриваются основные составы преступлений с двумя формами вины, в частности вопросы применения статей 126.3 и 263 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики. Проведённый сравнительно-правовой анализ показывает, что данный институт способствует более точному определению субъективной стороны преступления и индивидуализации уголовной ответственности

Gojayeva Leyla Adil,
Second-year master's student, Criminal Law, Criminal Procedure,
Criminalistics and Forensic Examination specialty,
Faculty of Law, Baku State University

REGULATION OF CRIMES COMMITTED WITH TWO FORMS OF GUILT IN THE PRACTICE OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AND FOREIGN COUNTRIES

SUMMARY

The article examines the institution of crimes committed with two forms of guilt from a comparative legal perspective. The study analyzes the normative regulation and doctrinal interpretation of this institution in the criminal legislation of the countries belonging to the Romano-Germanic legal family, particularly Germany, Russia, and Turkey. It is established that in such crimes, intent relates to the principal act, while negligence relates to the more severe consequence, which is of particular importance in determining criminal liability.

The article also analyzes the main corpus delicti related to crimes committed with two forms of guilt on the basis of the criminal legislation and judicial practice of the Republic of Azerbaijan, especially the application of Articles 126.3 and 263 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan. The conducted comparative legal analysis demonstrates that this institution contributes to a more precise determination of the subjective element of a crime and to the individualization of criminal liability.

Redaksiyaya daxilolma tarixi: 13.03.2026
Təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 15.04.2026
Çapa qəbul olunma tarixi: 17.04.2026